

Kunt Balázs

Szubjektív reflexiók a mai antropológiai írásról

2005.12.03.

Szerző és szerzemény

Geertz nem egyszer járja körbe azt a problémakört, miszerint milyen is valójában egy antropológiai szöveg? Igénytelen, egyszerű, száraz és tudományos szöveg lenne, vagy lehetőséget kell engednünk benne az esztétikai sík megnyilvánulásainak is?

Foucault megkülönbözteti az írot a szerzőtől. Az előbbi leír valamit, és befejezettnek tekinti a dolgát, az utóbbi leírása által többletet ad annak a valaminek, valamit, valami pluszt szerez hozzá. Barthes ugyan ezt a kérdést aképpen közelíti meg, hogy kettébontja a mű és a szöveg megjelöléseket: a szöveg egy felépített struktúra, lecsupaszítva, egyértelművé és kristálytisztán érthetővé téve - semmi több. A mű pedig értelmezi, kiegészíti, magyarázza ezt a struktúrát, rámutatva statikus pontjaira - a miért(ek) érdekli(k). Az antropológus választhat: a tudományos nyomás hatására íróként szövegeket gyárt, vagy enged a belső csábításnak és szerző szerepében próbál tetszelegni.

A (megvalósíthatatlan) naprakész tudományosságra való törekvés igénye kiöl(het)i azt, amit azzal valójában el szeretnénk érni: állandó félelmet kell hogy érezzünk amiatt, hogy holnap egy új elmélet vagy egy naprakészebb ember talán keresztülhúzhatja mindaddig hiteles számításainkat. Ezt bizonyítják és erősítik a felülírt kutatások; ilyen pl. a legismertebb, Margaret Mead vizsgálódásai; akinek felépített kutatását egy újra – kutatás, Derek Freeman re – search - e látszott megghiúsítani. A kérdés az, hogy valóban hamis lett volna Mead kutatása, vagy akkor, ott, abban a szituációban másképp látta a történéseket?

De mire is fókuszálnak ezek az újra – kutatások? Az antropológiai hiteles jelenlét mindenekelőttiségét bizonyítják. Tanulmányainkban – védekezésképp - minden körülmények között feltüntetjük, hogy ott jártunk. Az antropológus felkészültségét nem tudományos olvasottsága, vagy intellektuális stílusának kifinomultsága bizonyítja mindenkoron, hanem az, hogy el tudja e hitetni az olvasóval azt, hogy valóban mélyrehatóan tanulmányozta a témát minden szempontból – ami csak akkor lehetséges, ha a vizsgált téma mélyen érintette őt; tehát: hitelesíti, hogy ott, akkor, az volt. Ha holnap megyek, akkor pedig ott, akkor, az lesz.

A vélemény szabadsága: félelem a szubjektivitástól

Azt hiszem, újra kérdéses az antropológiai írásban az, hogy ki a szerző? Ezt a kérdést már azonban nem a hagyományos értelemben kell feltennünk, miszerint: az e szerző, aki írta a szöveget, vagy az, akiről írták, hanem – meglátásom szerint – sokkal inkább az a kérdés: én képezem e a szöveget, vagy az(ok) a nagy szellem(ek), akik mögé takarásba állunk, hisz az ő elméletük, ő véleményük, az ő nevük mégiscsak hitelesebbé teszik az enyémet. A probléma az, hogy egyben minősítik és felülírják is azt. Hiszen vajon mi a hitelesebb és a tudományos gondolkodás számára inkább elfogadott? Ha azt írom: én gondolom, vagy azt, hogy pl. Clifford Geertz (is így) gondolja? Rá kell jönnünk arra, hogy ilyenkor nem az én véleményemet támogatja az övé, hanem én értek egyet azzal.

Ez a jelenség szerintem a szubjektivitástól való félelemből ered. Az antropológiai kutatás próbálja – valamirevaló tudományként – kiűzni a szubjektív fennhangot diszciplináris keretei közül. Így, ha azt írom egy kutatásnál, hogy én így gondolom és nem azt, hogy pl. Boas, vagy

a saját fogalmi hálómbe próbálom belegabalyítani írásom és nem az övébe, esetleg gyakorta az irodalmi eszköztárhoz nyúlok hozzá akkor máris igen könnyen az oly áhítva elkerülni kívánt szubjektivitás csapdájába csúszhatok – jobb esetben a tudományosság szemüvegén keresztül nézve igencsak homályos képet kap a szöveget vizsgáló személy.

A probléma a kutatási téma kiválasztásával kezdődik. Hogyan választunk ma kutatási témát? Olyat választunk, ami – jó társadalomkutatóhoz híven - hasznos a társadalom szempontjából, vagy inkább olyat, ami érdekel bennünket, van egy belső késztetésünk, hogy vele foglalkozzunk? Azt hiszem, többnyire is – is. Megint csak a kompromisszumos megoldás érvényesül – ami nem baj, sőt, kifejezetten jó. Mégis érezhetjük úgy – éreztethetik velünk, hogy e között a két pólus között sürgős kiegyenlítődést kell találnunk – hisz nem innen indul e a szubjektivitás kérdése? Nem a számomra is élvezetet adó téma szüli a szubjektív hozzáállást? Viszont nem csak abból lehet jó kutatás, amit szívvel – lélekkel csinálók végig? Ezekből a kérdésekből ered a:

Ki az a Mi? A tudományos többszám kérdése.

Geertz azt írja, hogy a szerző rejtve próbálja megteremteni jelenlétét a szövegben, a szubjektív jelenléttől való elhatárolódás végett. Osztvá ezt a nézetet úgy vélem azért, mert amit én látok, az valójában nem biztos, hogy úgy is volt. Hogyan lehetne kibújni ez alól? Egyszerű: nem én láttam, hanem én és Boas, én és Malinowski stb. azaz: a hivatkozásaimat hívom tanúnak saját igazam mellé. A probléma tehát az, hogy a tudományosság árnyékában marad a szövegnek az a domináns része, miszerint: saját tapasztalatokra, az én tapasztalataimra épül.

A tudományos többszámmal szerintem pontosan ezt a kettősséget és ezt a zavart próbáljuk enyhíteni – palástoljuk félelmeinket és felmentjük magunkat. Engem bárki, a tudományos hierachiában felettem álló kérdőre vontam állításaim miatt. De ki mer egy mellém álló nagy nevet, ki mer minket kérdőre vonni? Főként, hogy az illető elhunyt, így vitázni nem lehet vele, „csak” szellemének nagysága maradt fenn? Ezekbe az árnyakba burkolózva kiveszik belőlünk az E/1 magabiztossága – bár használjuk, de korántsem az T/1 bátorságával és az állandó kijelentő módokkal – ami valójában nem más, mint önmegerősítés és önvédelem egyben. A tudományosság megkövetel egyfajta bornírt skizofrénikus állapotot a szerzőtől: nem a te véleményed a döntő – bár akár érezheted úgy is, annál jobb, - hanem a tiéd és virtuális segítőtársaidé, akik hozzásegítenek a szöveged a tudományosság igénye által támasztott szint megütéséhez.

Antropológia és irodalom – együtt könnyebb?

Ez a szigorú állapot talán köszönhető a klasszikus antropológiai szövegek tájleíráshoz, élménybeszámolóhoz hasonlító, irodalmi elemekben bővelkedő textusaihoz. Plaszticitásuk valóban versenyre kelhet egy – egy irodalmi művével. Jómagam rettentő élvezettel olvastam Strauss Szomorú trópusát, mert 13 – 14 éves korom R.L. Stvenson által írt regényeinek emlékét élesztette újra bennem. Egyszerűbb és könnyebb volt olvasni, mint pl. egy Niedermüller szöveget (ez akár az én korlátoltágomat is jelentheti). Viszont az a véleményem, hogy bár a tudomány szemszögéből valóban túlzóan élvezetesek voltak ezek a szövegek, mégis hiszem, hogy az antropológiai írás mégsem tudja teljesen megkerülni az irodalmi stílusjegyek korlátozott számú beemelését és a saját stílus kialakítását (még ha erre oly’ annyira törekszik is) – hanem valamiféle szerző – írók által jegyzett hybrid - textust kell megpróbál létrehozni.

Korántsem mondom, hogy össze lehetne mosni az irodalmat és az antropológiát, sőt. Meggyőződésem, hogy ezért szerepelt mindig is így: antropológia és irodalom. Miért nem

antropológiai irodalom ? Vagy: literaturenography ? Mert az az és, mint nyelvi határ kellett ahhoz, hogy a két diszciplína között a valóságban is manifesztálódhasson. Az az és a senki földje, határzóna, egy semleges kapcsolódási pont, árucseres vonal, piac, ahol a két tudomány kölcsönösen átadhat és vehet egymástól olyan hasznos javakat, melyekből építkezni tudnak. Az antropológiában is vannak nagy nevek, akik gyakran ingáztak a két tudományterület közt, nem ritkán ugyan abban a szövegben. (Csak példaként említeném Kunt Ernő: Emlékezés és felejtés: avagy a halál három kalapja c. művét, melyet ő maga is a legjobban sikerültként definiált. Nos, ez a szöveg valójában nem szűkölködik szubjektív gondolatokkal és költői képekkel – mégis, a tudomány szűrőjén sem akadnak – akadnak fenn ezek a kifejezési eszközök. A belülről fakadó és meggyőző őszinteség az, ami átütő erővel bír. Az olvasónak eszébe sem jut kételkedni. Gyakran a szerző saját belső vívódásai, küszködései projektálódnak rá a tudományos szövegre, remélve, hogy megtisztulhatnak, feloldódhatnak abban.)

A tudomány ha lehet, elsődlegesen maradjon tudomány és az antropológia elsősorban antropológia - nem pedig szépirodalom. És bár nem az élvezeti, hanem a minőségbeli többlet a meghatározó egy tudományos szövegben, azt hiszem, újfent bizonyos ellentéteket kell tennünk. Egy antropológiai szövegben a mérleg serpenyője mindig billenjen az antropológia felé – de ne teljesen. Az irodalmi szövegé pedig az irodalom felé. Ne próbáljunk több kapcsolódási képzelni, majd konstruálni – mint ami van.

A vizuális típusoknak: a két tudomány, mint két fogaskerék mindig érintkezik egymással, míg körbefordulnak, mindig máshol és máshol, de mindig megvan közöttük a kellő távolság, éppen annyi, hogy érintkezhessenek – de semmi több, hiszen amint közelebb kerülnének egymáshoz: leállna mindkét kerék forogni.

Inspiráló irodalmak:

N. Kovács Tímea

1999 Kultúra – szöveg – reprezentáció: kulturális antropológia és irodalomtudomány. In: Helikon 1999/4. 479 – 493. Budapest.

James Clifford

Bevezetés: részleges igazságok. In: Helikon 1999/4. 494 – 513. Budapest.

Clifford Geertz

„A bennszülöttek szemszögéből”: az antropológiai megértés természetéről. In: Az értelmezés hatalma. Budapest: Osiris. 227 – 246.

Clifford Geertz

2000 Jelen lenni: az antropológia és az írás helyszíne. In: Az értelmezés hatalma. Budapest: Osiris. 397 - 416.

Kunt Ernő

Emlékezés és felejtés: avagy a halál három kalapja. In: Az antropológia keresése. Budapest: L'Harmattan. 163 – 179.

Hárs Endre

Antropológia és irodalom ? Mi van a között ? In: Antropológia és irodalom. Kiss Noémi – Biczó Gábor szerk. Debrecen: Csokonai kiadó. 11 – 27.

Kiss Noémi

Antropológia az irodalomtudományban és irodalom az antropológiában.

In: Antropológia és irodalom. Kiss Noémi – Biczó Gábor szerk. Debrecen: Csokonai kiadó.
431 – 437.